

Versei variációk néhány témára, amiben az idő legfeljebb némi általánosodást hozott. Halványult, de mindvégig kivethető maradt a versck háttere, a külvárosi proletárok és félproletár kispolgárok mindennapjainak emléke és hangulata.

Kassák munkásságából hiányzik az önkritika. Abban az értelemben is, hogy minden következmény nélkül elmegy saját, objektíve önkritikát tartalmazó versei mellett és abban az értelemben is, hogy minden következmény nélkül, szervetlenül fölmerülnek néha késői periódusában is a korai lázadás reminiscenciái. Ez azonban csak megerősítheti azt a véleményünket, hogy Kassák munkásköltészetéből sohasem lett a *munkásmozgalom* költészete. Ez nem személyes életútjának kérdése. Az irodalmi denunciáns és nem az irodalomkritikus álláspontja volna Kassák különböző konkrét politikai állásfoglalásaiból vezetni le Kassák művészetének elutasítását. Ennél itt többről van szó, arról, hogy Kassák munkáshangja nem a létének és érdekeinek igaz tudatára ébredt munkás hangja. Világos, hogy a 19 utáni korszak történelmi körülményei megnehezítették egy nem provinciális művészet kialakítását a munkásélet tényeiből. Kettős értelemben is, a forradalom apálya és a munkásmozgalom válsága miatt. A *miért lett ilyen?* kérdésre adott magyarázat azonban nem lehet alapja egy életmű túlértékelésének. József Attila ugyanebben a korszakban lett a mozgalom valódi költőjévé, nem utolsó sorban azért, mert egész költészete a munkásosztály és a munkásmozgalom szenvedélyes önbírálatát is jelentette.

RADNÓTI SÁNDOR

★

A KASSÁK-KÉRDÉSHEZ

Személyes élménnyel kezdeném a mondandómat. Jóllehet — és ezzel tisztában vagyok, — Kassák hosszú élete folyamán nem egyszer nyilatkozott szóban úgy, hogy látszatra ellent-

mondásba keveredett költő-önmagával (tehát a következő kis epizóddal se azért hozakodom elő, mintha különösebb jelentőséget tulajdonítanék neki, érvelésül pedig föl se használhatom), fölelevenítése csak arra jó, hogy előre mentsem valamennyire magamat, ha netán roppant szélességű életműve egészéből csupán részlet-problémát érintek s ezért érvelésem talán ingatagnak fog látszani.

Tíz esztendeje egy, a saját költészetét magyarázó tanulmányával, jobban mondva: elsősorban is századunk klasszikusainak formavilágára vonatkoztatható és eléggé pejoratív néhány megjegyzésével szálltam vitába. Méghozzá nevükön nevezve az általa megnevezetlenül egy kalap alá vont költőket, külön-külön állítottam nagy életművüket egyik oldalon kritikája kontrasztjával, a másikon viszont azokat soroltam föl, akiket — ha névvel utal rájuk — föltehetően pozitívan értékelt volna a formáról vallott meggyőződéséből kikövetkeztetve. Cikkem megjelenése után kávézni hívott egy presszóba és rezignáltan beszélt arról, mennyire félreértettem. S hogy esze ágában sem volt azokra célozni, akiket én ellene hoztam föl; igaz, ők csakugyan az általa bírált túlhaladott formában írtak, de hát tiszta és nagy művészek, rájuk nem vonatkozhatott a bírálata. A másik — a vele rokonítható — csoportról pedig éppen rossz a véleménye. S keserűen mondta, mindig mintha eleve gyanúval kellett volna fogadni azt, amit ő mondott igaza védelmében, ha költészetét magyarázta, mivel — véleménye szerint — mindenkinél másabb volt s így mindig vagy külön, tehát nem költészetünk természetes vonulatába állítva ítélték meg, vagy egy egész irányzat problémáit olvasták a fejére. A kritika mindig vastagon bánt vele.

Radnóti Sándor izgalmas vázlatát olvasva, óhatatlanul fölmerül bennem: nem huz-e ő is tulságosan vastag vonalat, amikor a Kassák-életmű keresztmetszetét próbálja megrajzolni? S hozzá számítva természetesen a vázlat eleve korlátozott lehetőségét a nüanszírozásra, nem billen-e el mégis a két véglet között — mely végletekre hivatkozik — ő maga is harmadikként úgy, hogy ugyancsak végletként és azonnal

egy negyediket is föl lehetne rajzolni vele szemben? Írása logikus okfejtése s kiváltképp kritikai módszere azonban meggyőző erővel hat rám. Argumentumai szinte kivétel nélkül olyanok, hogy az ember, ha a művészetet társadalmi-történelmi funkciója felől közelíti meg — mely módszernek magam is híve vagyok — szinte fölöslegesnek érzi általánosságban szembeszállni velük. Legföllebb itt-ott egészítené ki még az érvelést, vagy szélesebben vonná meg az összehasonlítási lehetőség határait. Ugyanis itt érzem szűknek a bírálói szemhatárt s ha — mint helyesen állapítja meg Radnóti — például Bori csak az *avangardista* esztétika nézőpontjából apologizálja Kassákat, ő maga viszont jóval kisebb jelentőséget tulajdonít a kontinensünk szellemi-művészeti életében oly nagy befolyással bíró mozgalomnak, mint amennyire az valójában igényelné. Kassák esetében pedig kérdéssé válik, legalábbis némi gyanút kelt az ítélkezés alapossága, ha *csak* a magyar irodalom tradicionálisnak is mondható forradalmi vonulatához mérjük az egész életmű nemzeti és társadalmi jelentőségét. Persze, föl se merülhet a kérdés, hogy pl. akiket Radnóti Sándor ellenpéldaként állít: Adynak, József Attilának volt-e igaza Kassákkal szemben. De Kassáknak mégiscsak sajátosan öntörvényű a lírája; mondhatnám, a kor, a forradalom és a tevékenysége közti valóban permanens fáziseltolódás kimutatása mellett még van annyi rendhagyó benne, hogy önmagán belüli ellentmondásaiból — művészeti értelemben is akár — jobban megközelítsük az igazságot az életmű valódi értékeit illetően.

Itt van mindjárt Kassák „örök” forradalmiságának kérdése. Az az érzésem ugyanis, hogy az eltúlzott Kassák-hatás titkának a nyitját valahol e körül kell keresnünk. Mivel más, jelentős életművekhez és különösen költői stílusokhoz képest az övé oly markánsan elütő, mindenkor az újszerűség jelenlétét sugallta; mintegy igazolása maradt az újítások, különösen a formaiak jogosságának. Mondanivalójának én-központúsága — a harmincas évektől — egy ember általános szembenállását sugallta a világgal; keménysége igazolta is hitelét. Ezért kerül-

hetett ő mindig inspirálóként szóba az előbbi miatt a kommunista költők nem hagyományos formai kifejezőmódjának eredetetzetését illetően; az utóbbi miatt meg a szublimált mondanivalóval kérkedő, de ugyanakkor rigorózus formai tökély híveinél is.

Radnótinak igaza van, amikor megállapítja, hogy a művekkel szemben egy költői magatartásforma került előtérbe, hogy Kassák maga is alárendelte — ez igazán lírája gyöngesége is — a tényleges gyakorlati cselekvést a pusztán művészi magatartásnak. (Sokan, Kassák hite nélkül persze, épp ezt követték volna.) Ez a tény önmagában lehetne egy ember dafke tartása is a korról, a világgal szemben. Azt hiszem, másról van szó: egy művészi fölfogás és gyakorlat — megfelelően a korabeli európai szellemi élet állapotának — akart polgárjogot nyerni irodalmunkban is. Az avangard megtorpanása, elgyöngülése idejében. A forradalmi apály miatt egyszerre eluralkodik mindig valami sachlich szemlélet, mintha a tények egyszerű megnevezése eleve pótolná, vagy legalábbis helyettesítené a forradalmian tudatos és a tényekkel való szembenézésből adódó, átélt, végig gondolt és belülről jövő — hogy Radnóti szóhasználatával éljek — önkritikát. Deklaratív (akár egy magatartás révén csupán) tartja magát felszínen ilyenkor a forradalmiság. Esetleg épp a munkásosztály nevében. S kétséges ugyanakkor, hogy Kassák a munkásosztály költője szeretett volna-e lenni, — mint Radnóti hiszi. Azt hiszem, valamivel több akart lenni; új aranykor lebegett a szemé előtt, melyben a munkásosztály a művészet fürdővizéből kikerülve tisztán lép a jövőbe; ő ezt hirdette is. Más kérdés, hogy a gyakorlati harc végigvitele nélkül lehetséges-e ez. Persze, nem lehetséges. Kassák lényeges költői tévedése ebből a félrcéltésből ered. De hatása ebben az értelemben sem lebecsülendő; sőt, mintha napjaink forradalmi értelemben megtorpan, a forradalmi apályt oly jól tükröző költői magatartásformái őt igazolnák. Ki néz ma a művek és a kor valós problémái, illetve a költői átélés és a kifejezés között szükséges és oly fontos hitellességre? Csak a magatartás számít, csak a pusztán szándék.

Függetlenül attól, maguk a művek kifejezik-e azt. Nem tudom, áttételesen nem Kassák hatás-e ez ma is.

A dolgok, a fogalmak mitizálása divatszerűen terjed líránkban. Mintha a dolgok önmagukban, nem egy eszme hordozóiként, kifejezhetnék valóságunkat, sőt általában korunkat. Kassák mégiscsak vállalta egy eszme nevében a szigorú *tartást*, még ha nem is tudta szinkronba tartani azt magával a vállalt eszmével. Idillizmus, vagyis versei „történelmietlensége” egy tiszta óhaj kifejeződéséből is eredhet — mint ahogy egész konstruktivista erőfeszítése is mutatja —, hogy modellt teremtsen a jövő emberének. Ám a hatása vonzaskörében „újíjtók” ezt elfelejtik. Tücsköt-bogarat összehordanak a vélt modernség érdekében; de nemcsak hogy „szimultán módon” sem ábrázolja a spontánul cselekvő egészet, de még az is kétséges, hogy ez a megdőlt irányzat egyáltalán adhat-e — mert oly mesterkélten erőltetett — valamiféle perspektívát a holnap irodalmának.

Kassákra hivatkoznak, aki viszont mégiscsak adott. Ha nem is emelnék ki mást, lázas kifejezésmódja, lehiggadása, „klaszszicizálódása” után például a költői precizitást. Első korszakának lázadása pedig egy új költői tartás-mód lehetőségét sejtette meg. Ezzel mintegy segített költészetünket bizonyos régi, konvencionális nyűgöktől megszabadítani. Igazi hatását a nála nagyobbra nőtt alkotóknál láthatjuk, mint a fiatal József Attilánál is.

Radnóti Sándor vázlat, ismétlem, helyes nyomon indult el a Kassák-problémákat földeríteni. Látszatra alig mondtani neki ellent, de ismétlem, sok mindenben egyetértek vele, s mivel ugyanakkor hiányérzetem írásával kapcsolatosan mégis csak megmaradt, ceket a megjegyzéseket fűztem volna végül gondolatmenetéhez. Menti talán valamelyest módszereket az írásom elején már említett ok, hogy t. i. ahogy maga Kassák mondta, mindig félreértették és félek, én is vétkeztem ebben; de izgat, mert hatása líránkban valóban további bonyodalimat okozhat, ha nem járunk a dolgok végére. Ezért bátorkodtam hozzászólni a vitához. A tisztázás viszont az irodalomtörténet dolga már.

SIMON ISTVÁN